

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Λ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΧΡΗΣΤΟΣ Ν. ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΙΑΣ

ΤΡΩΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΣ ΚΥΚΛΟΣ

Από τις εκδόσεις Κάκτος κυκλοφόρησε πρόσφατα, με τον παραπάνω τίτλο, το επιστημονικό πόνημα του αγαπητού φίλου Βασίλη Κωνσταντινόπουλου, διακεκριμένου κλασικού φιλόλογου και συγγραφέα, πανεπιστημιακού καθηγητή και Προέδρου του Φ.Σ. «ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ», συνεπικουρούμενο, στο τέταρτο κεφάλαιο, από τον συνεργάτη του Χρήστο Χριστοφιλιά. Το πολυσέλιδο σύγγραμμα, με επιμέλεια των: Σταύρου Σταύρου, Σταυρούλας Διονυσοπούλου και Γιώργου Προεστού, είναι δομημένο σε δέκα εκτενή κεφάλαια, που επιστέφονται από ξενόγλωσση αναλυτική βιβλιογραφία, ελληνόγλωσσες μελέτες, ευρετήριο και ολοκληρώνεται από τη νεοελληνική απόδοση, σε δεκαεφτασύλλαβους στίχους, επίλεκτων τμημάτων της *Ιλιάδας* (ραψωδίες Α, Ζ, Ι, Ω), από τον Τάσο Δημητρακόπουλο.

Το βιβλίο αναφέρεται διεξοδικά, σύμφωνα με τον πρόλογο, στη διασαφήνιση όλων των πτυχών του θέματος, με βάση τον ερεθιστικό υποτιτλισμό: *Η ιστορική πραγματικότητα και η λογοτεχνική της εκδοχή. Πού, πώς, πότε και γιατί επινοήθηκε ο μύθος του Τρωικού Πολέμου*, βασανιστικό ερώτημα στους νεότερους χρόνους. Ο συγγραφέας δίνει αξιόπιστη απάντηση στο δίλημμα, στο οποίο απαντούν η αρχαιολογία, η διαλεκτολογία και η φιλολογία, επιστήμες που ενισχύονται από τις χετιτικές επιγραφές της Ανατολίας, τις πινακίδες της Γραμμικής Β' και τα νέα αρχαιολογικά δεδομένα, απόρροια της πρόσφατης ανασκαφικής δραστηριότητας στον λόφο Hissarlik – Τροίας.

Αναλυτικότερα, ο συγγραφέας, δεινός γνώστης του ομηρικού κειμένου, στο πρώτο κεφάλαιο: *Η ιστορική πραγματικότητα*, στηριζόμενος στις θέσεις επιφανών ξένων μελετητών, όπως: Korfmann, Schliemann, Page, Dörpfeld, Blegen, κ.ά., αναφέρεται στις διαφορετικές φάσεις παρουσίας της Τροίας (I-VII προϊστορικά στρώματα), και στη χρήση της λουβικής γλώσσας, διαλέκτου της ινδοευρωπαϊκής, και, κατ' άλλους, της θρακο-φρυγικής. Οι επισημάνσεις των ερευνητών γίνονται με βάση αρχαιότερες επιγραφικές ενδείξεις, όπως πινακίδες της Γραμμικής Β' της Θήβας, επιστολές, συνθήκες, τη χάλκινη αμφίκυρτη σφραγίδα της Τροίας, αλλά και με πολύτιμες φιλολογικές μαρτυρίες, που παραπέμπουν στην ομηρική εικόνα της Τροίας, ελληνοποιημένη, σε μεγάλο βαθμό, από πολεοδομική και πολιτιστική άποψη. Στο ερώτημα *Τρωικός Πόλεμος: μύθος ή πραγματικότητα* ο συγγραφέας αποφαινεται, επικαλούμενος πολυειδή στοιχεία, ότι ο τρωικός πόλεμος δεν υπήρξε ποτέ ως ιστορικό γεγονός, αλλά πρόκειται για ένα λογοτεχνικό προϊόν πρωτοφανές και ανυπέρβλητο.

Στο δεύτερο κεφάλαιο: *Η λογοτεχνική εκδοχή. Οι αρχές της επικής δημιουργίας. Η ιστορία της Τροίας*, δίνονται πληροφορίες, για τον χρόνο σύνθεσης των επών, ιστορικές, με τον Α' ελληνικό αποικισμό (*terminus post quem*) και αρχαιολογικές: ταφικά, έθιμα, αγγειογραφία, γλυπτική, ανατολίζοντα μοτίβα, που όλα συνηγορούν, με τις θέσεις έγκυρων φιλόλογων και αρχαιολόγων, ότι ο 8^{ος} αιώνας είναι ο αιώνας του Ομήρου, υπογραμμίζοντας, παράλληλα, την αλληλεπίδραση του έπους με την κοινωνία.

Στο τρίτο κεφάλαιο, *Η προομηρική επική παράδοση και η Ιλιάδα*, γίνεται αναφορά στην αιδική προφορική παράδοση του έπους, με

τους Ομηρίδες της Χίου, που εξικνείται ως τον 6^ο π.Χ. αιώνα, όταν επίσημα εισάγεται στα Παναθήναια, από τον Πεισιστραδίτη Ίππαρχο η απαγγελία των ομηρικών επών και η διαίρεσή τους πιθανόν από τον Ζηνόδοτο σε 24 ραψωδίες: *Ιλιάδα* (Α-Ω), καθαρά θεοκεντρικό έπος, της αιδούς και της τιμής, *Οδύσσεια* (α-ω), κοινωνία της ενοχής και της ευθύνης. Οι ξένοι μελετητές αναφέρονται ευκρινώς στους δύο πόλους της *Ιλιάδας*, την *μῆνιν* του Αχιλλέα και την *Πατρόκλεια*, η οποία αποτελεί επινόηση του Ομήρου, έχοντας ως πρότυπο την *Αιθιοπίδα*, ανασύνθεση μιας *Αχιλληίδας*. Στο προομηρικό αυτό έπος δόθηκε το όνομα *Μεμνονίδα* (Μέμνων, γιος της Ηούς και του Τιθωνού), απαρτιζόμενο από τέσσερα βιβλία, σύνθεμα που το χρησιμοποίησε ο Όμηρος στη δική του *Ιλιάδα*. Στις εξωκυκλικές αυτές επιρροές εντάσσονται εγκιβωτισμένοι τοπικοί μύθοι, όπως η *Μελεαγρίδα*, αιτωλικό έπος, με ήρωα τον Μελέαγρο, καθώς και ανατολίζοντα μοτίβα, με τα επύλλια του Τληπόλεμου και του Σαρπηδόνα.

Άκρως ενδιαφέρον το τέταρτο κεφάλαιο, *Ο επικός κύκλος (Τα Κύκλια έπη)*, που διασώθηκαν από τον φιλόσοφο του 5^{ου} μ.Χ. αιώνα Πρόκλο, στη *Χρηστομάθεια*. Ένας αριθμός επικών ποιημάτων, προομηρικών και μεθομηρικής ποίησης, από τα οποία έχουν διασωθεί μερικά σύντομα αποσπάσματα, που επέδρασαν στη λυρική και τραγική ποίηση, καθώς και στην εικαστική τέχνη. Τα *Κύκλια έπη* αποτελούνται από την *Τιτανομαχία* ή *Γιγαντομαχία* (ποιητές Εύμηλος ο Κορίνθιος ή Αρκτίνος ο Μιλήσιος) και τον *Θηβαϊκόν Κύκλον*, αποτελούμενο από τρία έπη: *Οιδιπόδεια*, *Θηβαΐς*, *Επίγονοι*, που τροφοδότησε την αττική τραγωδία. Στον Τρωικό κύκλο, εκτός από την *Ιλιάδα* και την *Οδύσσεια*, εντάσσονται τα *Κύπρια έπη* (Στασίνοσ ο Κύπριος), η *Αιθιοπίς*, συνέχεια

της Ιλιάδας (Αρκτίνος ο Μιλήσιος), η *Μικρή Ιλιάς*, σε τέσσερα βιβλία (Λέσχης ο Μιτυληναίος), η *Ιλίου πέρσις*, γεγονότα της άλωσης (Αρκτίνος ο Μιλήσιος), οι *Νόστοι*, επιστροφή των ηρώων στην πατρίδα τους (Αγίας ο Τροιζήνιος) και *Τηλεγόνη* (-γονία), επέκταση της Οδύσσειας, σε δύο βιβλία (Ευγάμ(μ)ων ο Κυρηναίος). Παρατίθενται συνοπτικά περιλήψεις των 24 ραψωδιών της *Ιλιάδας* (στίχοι 15.693), πολεμικής σύγκρουσης Αχαιών και Τρώων, εκτυλισσόμενη από την αρχή (ab ovo), και της *Οδύσσειας* (στίχοι 12.110), επιστροφής του Οδυσσέα στην Ιθάκη, με εγκιβωτισμό των γεγονότων (in medias res). Επεισόδια τα οποία δομικά, θεματικά, γεωγραφικά και πολιτιστικά έχουν ενδιαφέρουσες διαφορές. Η αθηναϊκή τραγωδία, σε όλες τις εκφάνσεις της, και η αγγειογραφία αξιοποίησαν αρκετά θέματα του έπους.

Στο κεφάλαιο γίνεται εκτενής αναφορά στα ονόματα ηρώων (ηρωωνύμια) και των γεωγραφικών όρων (τοπωνύμια, ορωνύμια) – 1.100 περίπου – των οποίων η ετυμολογική ανάλυση αντανακλά καίρια διαφορετικές χρονικές και πολιτιστικές περιόδους: προελληνικά ονόματα ηρώων (π.χ. Διομήδης, Σθένελος, Φιλοκτήτης, Έκτωρ), γυναικεία ονόματα (Ελένη, Ανδρομάχη, κ.ά.).

Στο πέμπτο κεφάλαιο, *Οι επικές γλώσσες*, γίνεται αναφορά στις διαλέκτους, που είχαν διαμορφωθεί σε μεγάλες διαλεκτικές ομάδες: την αιολική, την αττικοϊωνική, τη δυτική ελληνική και την αρκαδοκυπριακή. Η ομηρική, η αρχαιότερη λογοτεχνική γλώσσα, που άσκησε μεγάλη επίδραση στη νεότερη λογοτεχνική γλώσσα, αποτελείται από ανάμεικτους διαλεκτικούς τύπους, κυρίως ιωνικούς και αιολικούς, με έκδηλο, όμως, τον ιωνικό χαρακτήρα, λόγω της πνευματικής υπεροχής των Ιώνων. Στο κεφάλαιο εντάσσονται και οι

λογότυποι (formulae), επαναλαμβανόμενα φραστικά μοτίβα, φράσεις που χρησιμοποιούνται στις ίδιες μετρικές συνθήκες και σε τυπικές σκηνές. Αναλύονται, επίσης, τα δομικά στοιχεία: δακτυλικός εξάμετρος, σύνταξη, εγκλίσεις – ονοματικές, επιρρηματικές – και εκφραστικοί τρόποι, ,παρομοιώσεις, μεταφορές, λόγοι. Οι ομηρικές παρομοιώσεις, με την παραστατικότητα και τη λειτουργία της επιβράδυνσης, αποτελούν επική κληρονομιά και δεν απαντούν σε έπη άλλων λαών, π.χ. το έπος του Γκιλγκαμές.

Ακολουθεί η ομηρική γραμματική (κεφάλαιο έκτο) με τα διαλεκτικά στοιχεία: αιολικά, ιωνικά, αττικά, αρκαδοκυπριακά και τις κυριότερες διαφορές του ρήματος της ομηρικής διαλέκτου.

Το δακτυλικό εξάμετρο (κεφάλαιο έβδομο), λεγόμενο *ήρῳον* κατ' Αριστοτέλη ή *έπος* κατ' Ηφαιστίωνα, αναλύεται διεξοδικά με τις τομές, κύριες και δευτερεύουσες, την προσωδία, προς αποφυγή της χασμωδίας και τα είδη του με τις ποικίλες μορφές εκφοράς του.

Ενδιαφέρον το όγδοο κεφάλαιο, *Το ομηρικό ζήτημα*, το μεγαλύτερο φιλολογικό πρόβλημα όλων των εποχών, αφορών την πατρότητα και τον τρόπο σύνθεσης των επών. Αναφέρονται οι *Αναλυτικοί* (Wilamowitz, Schwaz, Pitsersen, Dams, κ.ά.), οι *Ενωτικοί* (Wolf, Hölscher, Schröder, κ.ά.), οι *Νεοαναλυτικοί* (Pestalozzi, Schadewaldt, Kullmann, Κακριδής, κ.ά.), με την παράθεση των διαφορετικών θεωριών τους. Δημιουργήθηκε, έτσι, το ομηρικό πρόβλημα, που τροφοδότησε μακρές συζητήσεις και διχάζει τον φιλολογικό κόσμο (μέχρι σήμερα).

Το ένατο κεφάλαιο, *Το ομηρικό κείμενο κατά την Αλεξανδρινή εποχή*, πραγματεύεται τη *Σχολή της Αλεξάνδρειας*, με πρώτο διευθυντή

τον Ζηνόβιο τον Εφέσιο, που συνέβαλε αποφασιστικά στη συγκέντρωση των βιβλίων, στους Κυρηναίους Καλλίμαχο και Ερατοσθένη, που προσέφεραν πολλά στην Αλεξανδρινή Βιβλιοθήκη, στον Αριστοφάνη τον Βυζάντιο και τον Αρίσταρχο τον Σαμόθρακα, εμβληματικές φυσιογνωμίες με αξιόλογο έργο. Στο πλαίσιο του συναγωνισμού, αναφέρεται και η *Σχολή της Περγάμου*, δημιούργημα των Ατταλιδών, με ιδρυτή τον στωικό φιλόσοφο Κράτητα τον Μαλλώτη (από τη Μαλλό της Κιλικίας) και συνεχιστές τους Κρατήτειους μαθητές: Παναίτιο τον Ρόδιο και Δημήτριο τον Σκήψιο (Σκῆψις-εως (η), μικρασιατική πόλη).

Τέλος, το σύντομο, ακροτελεύτιο κεφάλαιο, *Ομηρικά σχόλια* πραγματεύεται τις συλλογές γλωσσών για την κατανόηση των επών, που διακρίνονται σε παπυρικά αποσπάσματα (Scholia Minora), σε βυζαντινές συλλογές (Scholia D ή Ψ. Διδύμου) και Scholia Maiora. Υπάρχουν και ξεχωριστά σχόλια για την *Ιλιάδα* (Erbse) και την *Οδύσσεια* (Plontani). Τα ομηρικά σχόλια συμβάλλουν στην ανασύνθεση της διαχρονικής φύσης η οποία και είναι εγγενής στην παράδοση του ομηρικού κειμένου.

Περαίνοντας, το εξαιρετικό σύγγραμμα του Βασ. Κωνσταντινόπουλου αποτελεί μια επιστημονική περιήγηση στον κόσμο του Ομήρου και το έργο του, άκρως ενδιαφέρουσα για τους ειδικούς μελετητές αλλά και για το ευρύτερο αναγνωστικό κοινό με φιλολογικές ανησυχίες. Το βιβλίο θα αποτελέσει, αναμφίβολα, ισχυρό εφόδιο στις σπουδές τους στους φοιτητές των Φιλοσοφικών Σχολών, αλλά, παράλληλα, και στους διδάσκοντες και διδασκομένους της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, όπου, δυστυχώς, με τα εν ισχύ προγράμματα σπουδών, δεν διδάσκεται ούτε ένας ομηρικός στίχος από

το πρωτότυπο. Εκφράζουμε ab imo rectore τα ολόθερμα συγχαρητήρια στον συγγραφέα για το επιστημονικό επίτευγμα, ευχόμενοι συνέχιση της συγγραφικής του δημιουργίας εις το διηνεκές.

Αναστάσιος Αγγ. Στέφος, δ.φ.
Αντιπρόεδρος της Πανελλήνιας
Ένωσης Φιλολόγων και του Συλλόγου
«Φίλοι του Μουσείου Γ. Δροσίνη»